

**İslam Hukukunda Rükün ve Şartın Tayininin
Fıkhî İhtilaflara Etkisi¹**

Hasan KOYUNCU

Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel
İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı, İslam Hukuku Yüksek Lisans Öğrencisi,
fvhkoyuncu@gmail.com

Özet

İslâm hukukçuları bazı fer'î meselelerde farklı görüşler ortaya koymuşlardır. Bunun sebeplerinden biri de onların vaz'î hükümlerden rükün ve şart kavramlarını belirleme ölçüleri ve bu kavramlara yükledikleri anlamlardır. Rükün ve şart, teklifi hükümlerin istinbatında çok önemlidir ve bunlarla diğer vaz'î hükümler arasında güçlü bir bağ vardır. Farklı bir anlatım ile fer'î bir meselede, rükün ve şartların tayini, aynı zamanda o meselede, sıhhat, fesad ve butlan gibi vaz'î hükümlerin tespitini de mümkün kılacaktır. Bu bakımdan fıkıh bilginlerinin rükün ve şart terimleri hakkındaki görüşlerinin tespiti, bazı konulardaki fıkhî ihtilafları anlamayı sağlayacaktır.

Anahtar kelimeler: Rükün, Şart, Namaz, Nikâh, Hac.

**The Impact of The Determination of Pillar (Rukn) and Conduction
Jurisprudential Differences in Islamic Law**

Abstract

Islamic scholars have propounded different views on some subsidiary matters . One of the reason of this differentiation is the measures of determination of the concepts of pillar (rukhn) and condition from the ordinance provisions and the meanings that they impose on these concepts. Pillar and condition have an important effect on inference of defining law and there is a strong link between these and other ordinance provisions. In a different expression the determination of pillars and conditions will also enable the determination of the ordinance provisions of the law, such as authenticity, deterioration and nullity in a subsidiary matter. From this point of view the determination of opinion with reference to fiqh scholars about the provisions of the pillar and condition will

---

¹ Makale Geliş/Kabul Tarihi: 08.12.2017/24.04.2018 – Derleme Makale

provide to understand the jurisprudential disagreements in a number of cases in Islamic subsidiary law.

Keywords: Rukun Pillar (Rukn), Condition, Prayer, Wedding, Hajj.

GİRİŞ

Vaz'i hükümler, Şâri'nin bazı hukuki işler için tayin ettiği, rükün, şart, sebep, mani, sıhhat, fesad ve butlan gibi terimleri kapsayan bir fıkıh usulü konusudur. Bunlar içerisinde en mühim olanları ise rükün ve şarttır. Çünkü rükün ve şart, teklifi hükümlerin istinbatında çok önemlidir ve bunlarla diğer vaz'i hükümler arasında güçlü bir bağ vardır. Fer'i bir meselede, rükün ve şartları tayin etmeden, o konudaki teklifi hükmün mahiyetine ulaşmak mümkün değildir.

Bu sebeple, İslam hukukunda rükün ve şartların tayini büyük bir öneme sahiptir. İslam hukukçularının fer'i meselelerdeki birçok ihtilafının, o meseledeki rükün ve şartların tayinine bağlı olduğu bilinen bir gerçektir. Bu ihtilaflar ve sebeplerine dair yaptığımız araştırmanın sonucunda, Hanefiler ile diğer mezhep imamları arasında iki konuda görüş ayrılığı olduğu anlaşılmıştır. Bunlar, rüknünün mahiyeti ve rüknün dayandırıldığı kaynağın kat'iliği meselesidir.

Maliki, Şâfiî ve Hanbelîlerin temsil ettiği cumhur, ibadet veya muamelata dair bir fiilin kapsamına giren birçok şeyi rükün kabul etmiştir. Bu anlayışıyla cumhur rüknü, şartı da kapsayan daha geniş bir anlamda kullanmıştır. Hanefiler ise, o bir muamelenin asli bir parçası olan şeyi rükün; muamelenin gereklerinden olduğu halde, asli bir parçası olmayan, harici şeyleri şart olarak isimlendirirler.

Cumhur, bir meselede haberi vahit ile sabit olan bir rivayeti, o fiilin rüknünün tespitinde bir delil olarak kabul ederken; Hanefiler, ibadet ve muamelata dair bir rüknün, ancak ayet ya da tevatür derecesinde kat'i bir delille sabit olabileceğini kabul etmektedir. Hanefiler, haberi vahit gibi zanni bir delille bir rüknü tayin etmeyi, nassa ziyade olarak gördükleri için kabul etmezler.

İslam hukukunda vaz'i hükümlerden rükün ve şartın nasıl tayin edildiği konusuna girmeden önce bu iki terimin sözlük ve terim anlamlarını tespit faydalı olacaktır.

RÜKÜN

Sözlük Anlamı: Rükün kelimesi, bir şeye meyletmek, sakinleşmek, bir şeyin kuvvetli tarafı, güç, dayanak, büyük iş, sabit olan, köşe, ana sütun gibi anlamlara gelmektedir.²

Kur'an da bu kelime iki yerde “güç ve dayanak” anlamında kullanılmıştır.

قَالَ لَوْ أَنَّ لِي بِكُمْ قُوَّةً أَوْ آوِي إِلَىٰ رُكْنٍ شَدِيدٍ

“Dedi ki: “Size yetecek gücüm olsaydı veya sağlam bir yere sığınabilseydim.”³

فَقَوْلَىٰ بُرْكَانِهِ وَقَالَ سَاجِرٌ أَوْ مَجْنُونٌ

“Fakat o, “ bütün kişisel ve askeri gücüyle yüz çevirdi ve: (Bu) ya bir büyücü veya bir delidir” dedi.⁴

İki yerde ise fiil olarak “meyletmek” anlamında kullanılmıştır.

لَا تُنصِرُونَ فَنَمَسْكُمُ النَّارُ وَمَا لَكُمْ مِّنْ دُونِ اللَّهِ مِنْ أَوْلِيَاءَ ثُمَّ لَا تُنصِرُونَ إِلَىٰ الَّذِينَ ظَلَمُوا

“Zulmedenlere meyletmeyin, yoksa size ateş dokunur. Sizin Allah'tan başka velileriniz yoktur, sonra yardım göremezsiniz.”⁵

تَرْكُنْ إِلَيْهِمْ شَيْئًا قَلِيلًا وَلَوْلَا أَن تَبْتَئْنَاكَ لَفَدَّ كِدْتٌ

“Eğer biz seni sağlamaştırmasaydık, andolsun, onlara az bir şey (de olsa) eğilim gösterecektin.”⁶

Hadislerde ise minberin köşesi⁷, Kâbe'nin (الركن الأسود) köşesi⁸ gibi anlamlarda kullanılmıştır.

² Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî er-Rüveyfî, Lisanü'l-Arab, Daru's-Sadr, Birinci Baskı, Beyrut 1996, XIII, 185; Ebü't-Tâhir Mecduddîn Muhammed b. Ya'kub b. Muhammed el-Fîrûzâbâdî, el-Kamûsu'l-Muhî, Müessesetü'r-Risale, Sekizinci Baskı, Beyrut 2005, I, 1201; Ebü'l-Feyz Muhammed el-Murtazâ b. Muhammed b. Muhammed b. Abdîrrezzâk ez-Zebîdî el-Bilgrâmî el-Hüseynî, Tacu'l-Arus min Cevâhiri'l-Kamus, Daru'l-Hidaye, ts, XXXV, 109; Ebü'l-Hüseyn Ahmed b. Fâris b. Zekeriyya b. Muhammed er-Râzî el-Kazvînî el-Hemedânî, Mekayisü'l-Lüğa, Tahkik: Abdusselam b. Muhammed, İttihadü'l-Kitabi'l-Arab, 2002, II, 306; Ayengin, Tevhit, “Rükün” DİA, XXXV, Ankara 2008, 286.

³ Hûd, 11/80.

⁴ Zâriyât, 51/39.

⁵ Hûd, 11/113.

⁶ İsrâ, 17/74.

⁷ Ebu Ebu Abdillâh Muhammed b. İsmail b. İbrahim el-Cu'fi el-Buhari, el-Camiu's-Sahihî'l-Muhtasar, Daru İbn-i Kesir, Üçüncü Baskı, Beyrut 1987, “Mehârib” 16/6442;

Terim Anlamı: Usulcülerin ıstılahında ise rükün, bir şeyin mevcudiyetinin kendisine bağı olduğı ve o şeyin özünden bir parça teşkil eden cüzlerdir.⁹ Mesela, namazda tilavet, rükû ve secde namazın özünde olan ve namazın varlığının kendisine bağı olduğı rükünlerindendir. Bu rükünler olmadan namaz makbul olmaz.

Aynı şekilde nikâh akdinde, erkek veya kadından birinin icabı, diğzerinin kabulü nikâh akdinin rükünlerindendir. İcap ve kabulün ya da bunlardan birinin olmadığı bir akit, nikâh akdi olarak vâki olamaz.¹⁰ Çünkü hukuki bir fiilin rükünleri meydana gelmeden ona bağı olan hüküm de meydana gelemez.

Rükün ve şart arasında şöyle bir farkın olduğı tespit edilmiştir: Şart, ya rükünden önce ya da rükün ile eş zamanlı olarak bulunmalıdır. Nikâh akdinde şart olan şahitler, akdi gerçekleştirecek iki kişinin icap ve kabulünün olduğı mecliste, akitten önce ya da akit esnasında bulunmalıdırlar. Nikâh akdinin rükünleri olan icap ve kabulden sonra şahitlerin duyması durumunda, bu şahitlik geçerli değildir.¹¹

Ebü Abdırrahmân Ahmed b. Şuayb b. Alî en-Nesâî, el-Muctebâ mine's-Sünen, Tahkik: Abdu'l-Fettah Ebu Ğudde, Mektebetu'l-Matbuâtî'l-İslamiyye, İkinci Baskı, Halep 1986, "Menâsiku'l-Hacc" 2914.

⁸ Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî, Sahihu'l-Müslim, Tahkik: Muhammed Fuad Abdulbaki, Daru İhyai't-Turasi'l-Arabî, Beyrut ts, "Hacc" 40/1267.

⁹ Sa'düddîn Mes'ûd b. Fahriddîn Ömer b. Burhâniddîn Abdillâh el-Herevî el-Horâsânî et-Teftâzânî e-Şâfiî, Şerhu't-Telviḥ ale't-Tavdiḥ limetni'l-Tenkîḥ fi Usulî'l-Fıḫi, Tahkik: Zekerıyya Amirât, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Birinci Baskı, Beyrut 1996, II, 273; Zuhaylî, Vehbe, el-Veciz Fi Usulî'l-Fıḫ, Daru'l-Fikir, Şam 1997, Birinci Baskı, 138; Şaban, Zekıyyüddin, İslam Hukuk İlminin Esasları, Çev: İbrahim Kâfi Dönmez, T.D.V, Üçüncü Baskı, Ankara 1999, 265; Bilmen, Ömer Nasuhi, Hukuki İslamiyye ve İstılahâtı Fıḫiyye Kamusu, Bilmen Yayınevi, İstanbul 1985, I, 217; Haydar Efendi, Ahıskalı, Usulü Fıḫ Dersleri, Üçdal Neşriyat, İstanbul 1966, İkinci Baskı, 412; Atar, Fahrettin, Fıḫ Usulü, M.Ü. İ. Fakültesi Yayınları, İkinci Basım, İstanbul 1992, 140; Ebu'l-Hasen Ali b. Muhammed b. Ali es-Seyyid eş-Şerif el - Curcani el - Hanefi, et-Ta'rifât, Tahkik: İbrahim el-Ebyarî, Daru'l-Kitabi'l-Arabî, Birinci Baskı, Beyrut 1984, I, 149; Eyyüb b. Musa el-Hüseynî el-Kefevî, Kitabu'l-Küllıyyât, Tahkik: Adnan Derviş, Muhammed el-Mısırî, Müessesetü'r-Risale, Beyrut 1998, I, 761; Ayengin, 286.

¹⁰ Alâüddîn Ebu Bekr b. Mes'ûd b. Ahmed el-Kâsânî (o. 587/1191), 1982, Bedâi'u's-Sanâi fi Tertıbi's-Şerâ'î, Daru'l-Kitabi'l-Arabî, Beyrut, II, 229; Zuhaylî, 138; Şaban, 265; Atar, 140.

¹¹ Kâsânî, II, 255; Asutay, Hasip, Sorulu-Cevaplı Nikâh ve Talak, Lazer Ofset, Ankara 1999, 22.

Şafii hukukçuları rükünü, uzun ve kısa rükün diye iki kısma ayırmışlardır. Namazda rükûdan ve secdeden sonra biraz beklemeyi kısa rükün, diğer rükünleri ise uzun rükün diye isimlendirirler.¹²

Hanefi usulcülere göre ise rükün, aslî rükün ve zait rükün diye iki kısma ayrılır.

Rükün-i Aslî

Kendisi olmadığı zaman, kendisiyle meydana gelen şey de yok kabul ediliyorsa, buna rükün-i aslî denir. İman konusunda kalbin tasdiki olmazsa, iman yok addedilir. Öyleyse, iman hususunda kalbin tasdiki rükün-i aslîdir.¹³

Rükû ve secde namazın rükün-i aslîlerindedir. Rükû ve secdenin olmadığı bir namaz, sahih bir namaz değildir. Çünkü rükû ve secde herhalde namazda terki caiz olmayan bir rükündür. Kişi namazda imama uyduğu zaman tilaveti terk ettiği halde, rükû ve secdeyi terk edemez. Çünkü tilavet, tek başına namaz kılarken rükün-i aslî iken imama uyulduğu zaman rükün-i zâit olmaktadır. Ancak rükû ve secde, tek başına kılarken de imama uyulduğu zaman da rükün-i aslî olduğu için onların terki caiz görülmemiştir.¹⁴

Rükün-i Zâit

Kendisi olmadığı zaman, kendisiyle mütekavvim olan şey bulunmamış veya hükümsüz kalmış olmuyorsa ona rükün-i zâit denir. İman konusunda kişinin imanını dille ikrar etmesi bir rükün-i zâittir.¹⁵ Dille ikrar yoksa iman yoktur denilemez. Aynı şekilde zorlama ya da başka bir sebepten ötürü insan ikrarı terk etse, o kişide iman yoktur denilemez. Yalnız tasdik veya yalnız ikrar ile iman sabit olmaz. İman her ikisinin de bir arada bulunması ile meydana gelir. Ancak derece itibariyle tasdik ve ikrar eşit değildir. İman konusunda tasdik rükün-i aslî iken dille ikrar rükün-i zâittir.¹⁶

¹² Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî en-Nevevî, el-Mecmû Şerhu'l-Muhezzeb, ts, IV, 235; Ebû'l-Kâsım Abdülkerîm b. Muhammed b. Abdülkerîm er-Râfî el-Kazvînî, Fethu'l-Azîz bi-Şerhi'l-Vecîz, ts, IV, 147; Ayengin, 287.

¹³ Şemsu'l Ebû Bekr Şemsü'l-eimme Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed es-Serahsî, Usul, II, 290; Teftâzânî, II, 274; Alaaddin Abdulaziz b. Ahmed b. Muhammed el-Buhari, Keşfu'l-Esrâr an Usuli Fahri'l-İslam el-Bezdevî, Tahkik: Abdullah Mahmud Muhammed Ömer, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1997, Birinci Baskı, III, 253; Bilmen, I, 217; Haydar Efendi, 412.

¹⁴ Bilmen, I, 217; Haydar Efendi, 412; Atar, 140; Ayengin, 287.

¹⁵ Teftâzânî, II, 274; Abdülazîz el-Buhârî, III, 253; Bilmen, I, 217; Haydar Efendi, 412; Atar, 140.

¹⁶ Haydar Efendi, 412-413; Atar, 140; Abdülazîz el-Buhârî, IV, 195.

Aynı şekilde namazda kıyam rükn-i aslîdir. Ayakta durmaya güç yetirdiği halde bir kişi oturarak namazı eda ederse, rükn-i aslî olan kıyama terk ettiği için namazı batıl olur. Ancak rükn-i zâit sayılan kıraat, imama uyulduğu zaman kişiden sakıt olur ve bu durum namazın sıhhatine engel teşkil etmez.¹⁷ İnsan bedeninde baş rükn-i aslî iken, el rükn-i zâide benzetilmiştir.¹⁸

ŞART

Sözlük Anlamı: Şart, bir şeyin zorunlu, mecbur olması, alamet olan şeye delalet eden asıl gibi manalarına gelmektedir.¹⁹

Terim Anlamı: Bir şeyin mevcudiyetinin kendisine bağlı olduğu ancak o şeyin özünden bir parça teşkil etmeyen iş veya vasıf²⁰; “hükme müessir ve musil (ulaştırıcı faktör) olmayıp, kendisi üzerine hükmün vücûbu değil, yalnız sübut ve vücudu tevakkuf eden şey”dir.²¹ Kısaca şart: Hükmün varlığı kendisine bağlı olan, ancak kendisinin bulunması hükmü gerektirmeyen şeydir.²²

Taharet namaz için şarttır ve taharet olmadan namaz sahih olmaz. Ancak taharet namazın asli rükünlerinden değildir, bilakis onun dışında olan bir iştir.²³ Sadece tahareti olan bir kişinin namazı tamam olmaz. Taharetin dışında, namazın diğer rükün ve şartları yerine gelince, ancak namaz sahihlik vasfını kazanır.

Hanefi hukukçulara göre nikâh akdinin gerçekleşmesinde şahitlerin akdi vâki kılıcı bir fonksiyonu yoktur. Bundan ötürü şahitler nikâh akdinin rükünü değil, şartıdır.²⁴ Şahitler, akdin gerçekleşmesini sağlayan icap ve kabul gibi bir rükün değildir. Nikâh akdinin gerçekleşmesi, iki tarafın nikâhı vâki kılacak lafızları kullanmasından ibarettir. Şahitler olsa bile tarafların olmadığı bir yerde nikâh akdinden bahsedilemez.²⁵

Sahi bir nikâh akdinin bulunması, boşanmayı gerçekleştirmenin şartıdır. Evli olmadığı kadını boşayan kişinin, boşaması geçerli değildir. Ancak evliliğin

¹⁷ Serahsî, Usul, I, 239; Ayengin, 287.

¹⁸ Teftâzânî, II, 274.

¹⁹ İbn Manzûr, VII, 329; Fîrûzâbâdi, I, 673; Zebîdî, XIX, 404; İbn Fâris, III, 201.

²⁰ Abdulvehhâb Hallâf, İlmi Usul’l-Fıkh, Darü’l-Müttehîde, Onaltıncı Baskı, Şam 1992, 118-119; Curcânî, I, 166; Şaban, 265; Zuhaylî, 138; Bilmen, I, 220.

²¹ Bilmen, I, 220; Haydar Efendi, 442; Boynukalın, Mehmet, “Şart”, DİA, Ankara 2010, XXXVIII, 364.

²² Muhammed b. Ahmed b. Mustafa Ebu Zehre, Usulü’l-Fıkh, Çev: Abdulkadir Şener, Fecr Yayınevi, Altıncı Baskı, Ankara 1994, 60; Atar, 137.

²³ Bilmen, I, 220.

²⁴ Teftâzânî, II, 301; Karaman, Hayreddin, İslam’da Kadın ve Aile, Ensar Neşriyat, İstanbul 1995, 226; Yaman, Ahmet, İslam Aile Hukuku, Marifet Yayınları, İstanbul 1999, 46.

²⁵ Bilmen, I, 220; Muhammed Ebu Zehre, 60; Zuhaylî, 138; Şaban, 265.

bulunması, boşamayı gerekli kılmaz. Boşama ancak bunu gerçekleştirecek lafızlarla vâki olur.²⁶

Bazı usulcüler şartı, şer'i şart ve ca'li şart diye ikili bir tasnife tabi tutmuşlardır. Şer'i şart ise kendi içerisinde, sebebin şartı, hükmün şartı diye ikiye ayrılmıştır.²⁷

Sebebin Şartı

İslam hukukunda kişiye ve topluma zarar vermesinden ötürü bazı suçlara bir takım cezalar tayin edilmiştir. "Had" kavramıyla isimlendirilen bu cezaların uygulanması için de bazı şartların gerçekleşmesi gerekir. Recm cezasının sebebi olan suç, gayri meşru ilişkidir. Ancak her gayri meşru ilişkinin cezası recm değildir. Recmin sebebi olan zinanın, muhsan (meşru bir evlilik içinde zifafa girmiş olan) bir kişi tarafından olması, recm cezasının sebebinin şartıdır. Bekâr olan bir kişi bu suçu işlediği zaman ona recm uygulanamaz.²⁸ Çünkü recm cezasının sebebinin şartı (muhsanlık) bekâr kişi için gerçekleşmemiştir. Öyleyse zina suçunun cezası olarak recmin uygulanmasının şartı olan muhsanlık, sebebin şartıdır.²⁹

Kıyas suçunun cezası olan ölümün şartı da öldürmenin kasten olmasıdır. Kasıt olmaksızın hatalı bir durumdan ötürü öldürmelerde kıyas cezası uygulanmaz.³⁰ Kasten olmayan öldürmede, kıyas cezasının sebebinin şartı bulunmadığı için kıyas tatbik edilmez.³¹

Hükmün Şartı

Hükmün kendisine bağlı olduğu şartlar, hükmün şartı diye isimlendirilir. Nikâh akdinde şahitlik, evlenmenin geçerli olmasının şartıdır. Şahitlerin olmadığı bir nikâh akdinin sonucunda evlilik hükmü sahihlik vasfını kazanamaz. Aşağıdaki misaller, hükmün şartına örnek olarak kaydedilmiştir.

1. Zekâtın kişiye vacip olmasının şartı, nisap miktarı mal üzerinden bir yılın geçmiş olmasıdır. Nisap miktarı mala sahip olduğu halde, üzerinden kameri bir yılın geçmemesi durumunda zekât kişiye vacip olmaz.³²

²⁶ Abdulvehhâb Hallâf, 118-119.

²⁷ Zeydan, Abdulkerim, el-Veciz fi Usuli'l-Fıkh, Müessesetü'r-Risale, Birinci Baskı, Beyrut 2004, 60-61; Şaban, 266; Muhammed Ebu Zehre, 60; Boynukalın, 364.

²⁸ Muhammed Ebu Zehre, 61; Zuhaylî, 138; Şaban, 266.

²⁹ Ebû Bekr Ahmed b. Alî er-Râzî, El-Fusul fi'l-Usul, Tahkik: Uceyl Câsim en-Neşmi, Vüzerâtu'l-Evkâf Devletü Kuveyt, Birinci Baskı, Kuveyt 1985, IV, 179; Abdülazîz el-Buhârî, IV, 318; Şaban, 266; Bilmen, I, 222; Zuhaylî, 138.

³⁰ Nisa, 4/92.

³¹ Abdulvehhâb Hallâf, 119; Zuhaylî, 138; Şaban, 266; Atar, 138; Boynukalın, 364.

³² Şaban, 266; Muhammed Ebu Zehre, 60; Boynukalın, 364.

2. Taharet namazın sahih olmasının şartıdır; taharet olmadan kılınan bir namaz sahih değildir.³³

3. Malı teslim etmeye kudret sahibi olmak da alışveriş akdinin geçerli olmasının şartlarından. Teslimi mümkün olmayan bir malın satış konusu edildiği bir alışveriş akdi geçerli değildir.³⁴

RÜKNÜN VE ŞARTIN TAYİNİ

İslam hukukçularının ihtilaf sebeplerinden biri de ibadet ve muamelattaki rükün ve şartların tayini meselesidir. Tespit edilebildiği kadarıyla bu ihtilaf rükünün mahiyetinden³⁵ ve rükünün dayandırıldığı delilin kat'î olup olmamasından kaynaklanmaktadır.³⁶

Rükünün Mahiyetinden Kaynaklanan İhtilaf ve Örnekleri

Daha önce de anlatıldığı üzere Maliki, Şafi ve Hanbelîlerin temsil ettiği cumhur, ibadet ve muamelat konularında gerekli olan birçok şeyi rükün olarak değerlendirmekte ve rükünü, şartı da kapsayacak şekilde geniş bir anlamda kullanmaktadır.

Hanefî hukukçuları ise, ibadet ve muamelata dair konularda, o işin asli bir parçası olan şeyleri rükün diye isimlendirmektedir. Muamelenin gereklerinden olduğu halde, asli bir parçası olmayan harici şeyler, onların usulünde rükün olarak değil, şart olarak isimlendirilmektedir. Bu usul farkından ötürü cumhurun rükün saydığı bazı şeylere, Hanefîler “in’ikad şartı” adını verirler.³⁷

Hanefîlere göre nikâh akdinde rükün, icap ve kabul iken³⁸; Şafilere göre, zevce, zevce, sığa, veli ve iki şahittir.³⁹ Bu farklılık, rükünün mahiyeti konusundaki görüş ayrılığından kaynaklanmaktadır. Hanefî hukukçuları ile Şafi hukukçuları, iki tarafın icap ve kabulünün nikâh akdinin rükünü olmasında ittifak etmiştir. Bu iki taraf, zevce ve zevce ya da bunların vekili olan kimseler olabilir. Hanefîler nezdinde nikâh akdinde şahit ve veli, akdi gerçekleştirecek bir mahiyete sahip olmadıkları için rükün olarak değerlendirilmemiştir. Şafilere

³³ Haydar Efendi, 444.

³⁴ Zuhaylî, 138; Şaban, 266.

³⁵ Bkz, Şemsü'l Ebû Bekr Şemsü'l-eimme Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed es-Serahsî, Mabsût, <http://www.al-islam.com>, V, 39; Abdülazîz el-Buhârî, III, 577.

³⁶ Bkz, Serahsî, Mabsût, I, 19; Kâsânî, I, 111, 160.

³⁷ Abdülazîz el-Buhârî, III, 577; Ayengin, 286-287.

³⁸ Kâsânî, II, 229; Alâüddîn el-Buhârî, IV, 289; Serahsî, II, 321; Asutay, 18.

³⁹ Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed el-Hatîb e-Şirbînî el-Kahirî, Muğni'l-Muhtâc ile Ma'rifeti Meâni Elfâzi'l-Minhâc, Daru'l-Fikr, Beyrut ts, III, 139; Ebû Bekir b. Muhammed Şetâ el-Bekrî ed-Dimyâtî, İlanetü't-Tâlibîn alâ halli elfâzi Fethi'l-mübîn, Dârü'l-fikr, Beyrut, ts, III, 254.

rükün olarak gördüğü zevc, zevce ya da onların vekilleri ile ilgili bazı şeyleri, Hanefiler rükün olarak değil; onların bir kısmını in'ikad şartları diye isimlendirirler. Aynı şekilde şahit, nikâh akdinin mahiyeti itibariyle bir rükünü değil, nikâhın sıhhat şartlarından biri olarak kabul edilmiştir.⁴⁰

Rükünün mahiyeti hususundaki bu görüş ayrılığı, o fer'i meselenin rükünlerinin tayini konusundaki anlayış farkından kaynaklanmaktadır. Bu husustaki farklılık, özünde nassa değil, akla dayanan içtihadi bir görüş ayrılığıdır. Mesela, nikâh akdinde şahitlerin olmaması ya da eksik olması durumunda aşağıdaki durumlar gerçekleşir:

1. Şafi mezhebi hukukçularına göre, nikâh akdinin bir rükünü eksik olduğu için nikâh batıldır ve böyle bir akide hiçbir sonuç terettüp etmez.⁴¹

2. Hanefi mezhebi hukukçularına göre, sıhhat şartlarındaki bir eksik olduğu için nikâh fasittir. Cima olmamışsa, erkek ve kadının ayrılmaları gerekir. Eğer cima olmuşsa, şahitsiz veya eksik şahitli bu fasit nikâhın sonucunda şu sonuçlar meydana gelir:⁴²

1. Kadın, dengi kadınların mehrini hak eder.
2. Evlilik sonucunda hurmet-i müsahere meydana gelir.
3. Doğan çocuğun nesebi sabit olur.
4. İddet ve iddet içerisinde nafaka gerekir.

Aşağıdaki fer'i meseleler, rükünün mahiyeti hususundaki görüş ayrılığının sebep olduğu durumlara örnek gösterilebilir.

Nikâh Akdinde Velinin Bulunması

Rükünün mahiyeti hususundaki görüş ayrılığının sebep olduğu ihtilaflardan biri, nikâh akdinde velinin durumudur.⁴³ Bulûğ çağına ermemiş bir kızın, velisinin izni olmadan nikâh akdi gerçekleştirmeye ehil olmadığı, fukahanın ittifakıyla kabul edilmiştir.⁴⁴ İslam hukukçuları, bulûğ çağına ermiş bir kadının nikâh akdinde, velinin akdin bir rükünü olup olmamasında ihtilaf etmiştir. İmam Malik'ten nakledilen bir rivayete göre, nikâh akdinde velinin bulunması, akdin bir rükündür. İmam Şâfiî de veliyi nikâh akdinin bir rükünü olarak görmektedir.⁴⁵

⁴⁰ Kâsânî, II, 232; Asutay, 20-21, 22-23; Ayengin, 287.

⁴¹ Ebû Abdillâh Muhammed b. İdrîs b. Abbâs e-Şâfiî, el-Umm, Daru'l-Ma'rife, Beyrut 1973, V, 22.

⁴² Kâsânî, II, 335; Bilmen, II, 34-35; Asutay, 35.

⁴³ Karaman, 211; Yaman, 38.

⁴⁴ Karaman, 212.

⁴⁵ Şâfiî, V, 12; Ebû İshâk Cemâlüddîn İbrâhîm b. Alî b. Yûsuf eş-Şîrâzî, el-Muhezzeb, Beyrut ts, II, 35; Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed el-Hatîb e-Şîrbînî el-Kahirî, el-İknâ' fi Elfâzi Ebi Şucâ, Tahkik: Mektebetu'l-Bahûs ve'd-Dirâsât, Daru'l-Fikr, Beyrut 1994, II, 408; Ebü'l-Velîd Muhammed b. Ahmed b. Muhammed el-Kurtubî, Bidâyetu'l-

Bulûğ çağına ermiş bir kadının nikâh akdinde, velinin nikâh akdinin bir rüknü olduğunu söyleyen hukukçular, görüşlerini ispatı için aşağıdaki delilleri kaydetmişlerdir.

1. “Kadınları boşadığınızda, bekleme sürelerini de tamamlamışlarsa birbirleriyle maruf (bilinen meşru biçimde) anlaştıkları takdirde- onlara, kendilerini kocalarına nikâhlanmalarına engel çıkarmayın”⁴⁶ ayetindeki “engel çıkarmayın” ifadesi, velilere yönelik bir hitaptır. Bundan ötürü velinin bulunmadığı nikâh akdi gerçekleştirilemez.⁴⁷

2. “Müşrik kadınları, iman edinceye kadar nikâhlanmayın”⁴⁸ ayeti aynı şekilde velilere hitap etmektedir.⁴⁹ İbnü Rüşd’e göre, ayetteki hitabın velilere ait bir emir olduğu iddiası doğru olmakla beraber, tüm Müslümanlara yönelik bir emir olması da muhtemeldir.⁵⁰

3. Hz. Ayşe’den nakledilen bir rivayette, Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: “Hangi kadına velisinin izni olmaksızın nikâh kıyılırsa onun nikâhı batıldır onun nikâhı batıldır onun nikâhı batıldır.”⁵¹ Hadisi rivayet eden Tirmizî bu hadis hakkında “hasen” demiştir.⁵² Bu ibare, velinin nikâh akdinin bir rüknü olmasını gerekli kılar.

Ebu Hanife, Zühri ve kendisinden rivayet edilen ikinci bir görüşünde İmam Malik, bulûğ çağına ermiş bir kadının nikâh akdinde, veliyi nikâh akdinin bir rüknü görmemektedirler.⁵³

Bu görüşü savunan hukukçular, görüşlerini şu delillerle ispat etmeye çalışmışlardır.

1. “İçinizde ölüp de geride eşler bırakanlar, evlerinden çıkarılmaksızın, bir yıla kadar yararlanmaları için eşlerine vasiyet bıraksınlar. Ama onlar, kendiliklerinden çıkarlarsa, artık onların maruf (meşru) olarak kendileri için yaptıklarından dolayı size sorumluluk yoktur”⁵⁴ ayetindeki “فِيمَا فَعَلْتُمْ” “kendileri için yaptıklarından” ifadesinden maksat nikâhtır. Bu ibareden, kadınların

---

Müctehid ve Nihâyetü'l-Muktesid, Matbaâtu Mustafa el-Bâni, Dördüncü Baskı, Mısır 1975, II, 8; Karaman, 211; Yaman, 38.

⁴⁶ Bakara, 2/232.

⁴⁷ Şâfiî, V, 12; Şirbîni, II, 408; İbn Rüşd, II, 9.

⁴⁸ Bakara, 2/221.

⁴⁹ Şâfiî, V, 12; İbn Rüşd, II, 9.

⁵⁰ İbn Rüşd, II, 10.

⁵¹ Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre (Yezîd) et-Tirmizî, Süneni Tirmizî, Tahkik: Ahmed Mahmud Şakir, M. Fuad Abdalbâki, Mustafa Elbani, İbrahim Utve, Halebî Matbaası, İkinci Baskı, Mısır 1975, “Nikâh” 1102.

⁵² Tirmizî, III, 399.

⁵³ Ebû Bekr Ahmed b. Alî er-Râzî, Ahkâmu'l-Kur'an, Tahkik: Muhammed Sadık el-Kamehâvî, Mektebutu't-Turâs, Beyrut 1996, II, 100; Serahsî, Mabsût, VI, 52; İbn Rüşd, II, 8-9; Asutay 18.

⁵⁴ Bakara, 2/240.

velileri olmadan nikâh akdetmelerinin caiz olduğu anlaşılmaktadır.⁵⁵ Çünkü bu ayette kullanılan fiilin faili kadınlardır. Madem kadın kendi fiili olarak nikâh akdi gerçekleştirebilmektedir; öyleyse veli nikâh akdinin bir rükünü değildir. Bu ayetteki “فَلَا تَعْضُلُوهُنَّ” “engel çıkarmayın” ibaresindeki, hitabın velilere ait olduğu iddiası ise pek isabetli görünmemektedir. Çünkü ayetteki “engel çıkarmayın” ibaresindeki kişilerin veliler ile beraber diğer akrabalara ait olması da mümkündür. Ayrıca “kendi için yaptıklarında” ibaresi ile beraber “engel çıkarmayın” ibaresi birlikte değerlendirildiği zaman aksine bir anlam çıkmaktadır. “Ey veliler, kadınların kendileri için yaptıkları konuda onlara engel çıkarmayın!” şeklinde anlaşılması da mümkün görülmüştür.⁵⁶

2. “Kadınları boşadığımızda, bekleme sürelerini de tamamlamışlarsa - birbirleriyle maruf (bilinen meşru biçimde) anlaştıkları takdirde- onlara, kendilerini kocalarına nikâhlanmalarına engel çıkarmayın.”⁵⁷ Ayetteki “أَنْ يَنْكِحْنَ” “kendilerini kocalarına nikâhlanmalarına” ifadesinden aynı şekilde kadının velisiz nikâh kıyabileceği anlaşılmaktadır.⁵⁸ Çünkü bu ayette kullanılan fiilin faili aynı şekilde kadınlardır.

3. “Yine onu (kadını üçüncü defa) boşarsa, (kadın) onun dışında bir başka kocayla nikâhlanmadıkça ona helal olmaz.”⁵⁹ Ayetteki “تَنْكِحَ زَوْجًا” “başka kocayla nikâhlanmadıkça” cümlesinde faili kadın olmaktadır.⁶⁰

4. Hz. Peygamber (s.a.s)’den nakledilen bir rivayette, o şöyle buyurmuştur: “Dul, kendisine velisinden daha maliktir. Bekârın da kendisi hakkında izni alınır. Onun izni susmasıdır.”⁶¹ Bekâr kadınının izninin alınması, onun velisi tarafından zorla evlenemeyeceğine delalet eder.⁶²

Hanefiler göre velinin nikâhı gerçekleştirecek bir fonksiyonu yoktur. Çünkü icap ve kabule bağlı nikâh akdi, kadının kendi tasarrufudur. Kadın nasıl ki mali tasarruflarında hak sahibiyse, nikâh akdi hakkındaki tasarrufunda da hak sahibidir.⁶³

Bulûğ çağına ermiş bir kadının nikâh akdinde, velinin rükün olup olmaması meselesinin pratik sonucu ise şu şekilde gerçekleşir. Şafilere göre, veli rükün

⁵⁵ Serahsî, Mabsût VI, 52 vd; İbn Rüşd, II, 9.

⁵⁶ Cessâs, Ahkâmu'l-Kur'an, II, 497; Serahsî, Mabsût, V, 12; İbn Rüşd, II, 10.

⁵⁷ Bakara, 2/232.

⁵⁸ Serahsî, Mabsût VI, 54 vd; İbn Rüşd, II, 9.

⁵⁹ Bakara, 2/230.

⁶⁰ Serahsî, Mabsût VI, 56 vd; İbn Rüşd, II, 11.

⁶¹ Ebu Dâvûd Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî, Süneni Ebi Davud, Tahkik: Şuayb Arnavutî, Muhammed Kara Bulbulî, Daru'r-Risaleti'l-Âlemiyye, Birinci Baskı, 2009, “Nikâh” 25/2098.

⁶² Serahsî, Mabsût, V, 12; İbn Rüşd, II, 10.

⁶³ Cessâs, Ahkâmu'l-Kur'an, III, 3; İbn Rüşd, II, 11.

olduğu içini nikâh akdi batıldır.⁶⁴ Hanefî ve onlara katılanlara göre, velisiz kıyılan nikâh akdi, velinin muvafakatine bağlıdır.⁶⁵

Safa ile Merve Arasında Sa'y Yapmak

Hac ibadetinin rükünleri konusunda Hanefiler ve Şafilere arasında ihtilafın vaki olduğu konulardan birisi de Safa ile Merve arasının sa'y edilmesidir. Hanefilere göre haccın rükünleri, Arafat'ta vakfe ve ziyaret tavafı olmak üzere ikidir.⁶⁶ Şâfiî mezhebinde ise haccın rükünleri, ihram, Arafat'ta vakfe, tavaf, Safa Merve arası sa'y ve saçları tıraş etmektir.⁶⁷

Safa ile Merve arası sa'y etmenin bir rükün olduğunu kabul eden Şâfiî, Maliki ve Hanbelîler aşağıdaki rivayetlerle istidlal etmişlerdir.

1. Abdullah b. Müemmel'den naklettiği bir rivayete, Hz. Peygamber şöyle buyurdu: "Sa'y ediniz; muhakkak ki Allah size sa'y etmeyi farz kılmıştır."⁶⁸

2. Hz. Peygamberin Hacc ile ilgili yaptığı tüm filer, o konuda aksi bir rivayet, icma ya da kıyas yoksa farza hamledilir.⁶⁹ Çünkü Hz Peygamber "Hacc ile ilgili ibadetlerinizi benden alınız" buyurmuştur.⁷⁰ Hz. Peygamberin sa'y ettiği ise tevatüren sabittir. Oyleyse sa'y etmek de haccın bir rükünü olmaktadır.⁷¹

Hac'da Safa Merve arası sa'y etmenin bir rükün olmadığını kabul eden Hanefilerin görüşlerini aşağıdaki delillerle ispat etmeye çalışmışlardır.

1. "Şüphesiz, Safa ile Merve Allah'ın işaretlerindedir. Böylece kim evi (Ka'be'yi) hacceder veya umre yaparsa, artık bu ikisini tavaf etmesinde kendisi için bir sakınca yoktur"⁷² "sakınca yoktur" ibaresi farzlar ve vacipler için kullanılan bir ifade değildir. Ayet, Abdullah b. Mesud kıraatinde "Safa ve

⁶⁴Şâfiî, V, 12; Şirazi, II, 35; İbn Rüşd, II, 8; Karaman, 211; Asutay, 19.

⁶⁵ Karaman, 212; Yaman, 50.

⁶⁶ Kâsânî, II, 125; Ebû Hafs (Ebû Muhammed) Hüsâmüddîn es-Sadrü's-Şehîd Ömer b. Abdilazîz b. Ömer b. Mâze el-Buhârî, el-Muhîtu'l-Burhânî, Daru'l-İhyâit'Turâsi'l-Arabî, ts, II, 693.

⁶⁷ Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî en-Nevevî, Minhâcu't-Talibin ve Umdu't-l-Müftîn, Daru'l-Marife, Beyrut ts, I, 43; Şirbînî, el-İknâ, I, 254.

⁶⁸ Ebu'l -Hasen Ali b. Omer b. Ahmed ed-Darekutni, Sünenü ed-Dârekutnî, Tahkik: Şuayp Arnavuti, Hasen Abdulmunim Şelbi, Abdullatif Harzullah, Ahmed Berhûm, Müessesü'r-Risale, Birinci Baskı, Beyrut 2004, Hac 2582; İbn Rüşd, I, 344.

⁶⁹ Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Muhammed b. Abdirrahmân el-Hattâb er-Ruaynî, Mevâhibü'l-celîl li-şerhi Muhtasari'l-Halîl, Tahkik: Zekeriyâ Âmirât, Daru Âlemu'l-Kutub, 2003, IV, 102; İbn Rüşd, I, 344.

⁷⁰ Müslim, "Hac" 51/1297; Nesâî, "Menâsiku'l-Hacc" 3062; Ebu Davud, "Menâsik" 77/1970.

⁷¹ İbn Rüşd, I, 345.

⁷² Bakara, 2/158.

Merve arasında sa'y yapmamanızda günah yoktur", şeklinde okunmuştur. Tıpkı "ببين الله لكم أن تضلوا" "Allah, -şaşırıp sapmayasınız diye- açıklar"⁷³ ayeti gibi, bir hükmü içerir.⁷⁴

2. İmam Şâfiî'nin, Abdullah b. Müemmel'den naklettiği rivayet zayıf görülmüştür. Çünkü Hz. Ayşe'den nakledildiğine göre sa'y etmekle ilgili ayet zahir manasındadır. Yani, Safa ile Merve arası sa'y etmeniz ve etmemenizde de bir sakınca yoktur. Çünkü bu ayet, Safa ile Merve arasının, kurbanların kesildiği pis bir yer olması ve cahiliye döneminde sa'y edilen bir mekân olmasından ötürü, orada sa'y etmekten çekinen Medineli Müslümanlar hakkında nazil olmuştur.⁷⁵

Yukarıdaki delillere istinaden Hanefiler, Safa ile Merve arası sa'y etmeyi haccın bir rüknü olarak görmezler. Çünkü Haccın rüknü olan ziyaret tavafı, "Ona bir yol bulup güç yetirenlerin evi (Kabe'yi) haccetmesi Allah'ın insanlar üzerindeki hakkıdır"⁷⁶ ayetinin zahirinden istinbat edilmiştir.⁷⁷ Arafat'ta vakfe ise, ayetteki "حج البيت" ifadesinin ne anlama geldiğini "Hac Arafat'tır"⁷⁸ hadisi tefsir etmiştir. Çünkü hac bir fiildir; Arafat ise bir mekândır. Vakfe yapmanın gerekliliği ise ayette gizlidir. Mücmel olan bir lafzı tefsir eden bir haber geldiği zaman; bu haber, mücmel olan aslın tefsiri kabul edilir. Ayrıca, hadiste "Hac Arafat'tır" diyerek, haccın "Arafat" olarak isimlendirilmesi onun bir rükün olmasını gerekli kılar.⁷⁹ Kasânî, "her kim bu iki rüknün dışında bir rükün iddiasında bulunursa; bu ancak kat'i bir delil ile kabul edilir"⁸⁰ tespitinde bulunur.

Rükünün Dayandığı Delilden Kaynaklanan İhtilaf Ve Örnekleri

Rükün ile farz terimi arasında yakın bir ilişki olduğu için, bazı fıkıh kitaplarında rükün ve farz terimi eş anlamlı olarak biri diğerinin yerine

⁷³ Nisa, 4/176.

⁷⁴ Serahsî, Mabsût, V, 39; Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Amülî et-Taberî el-Bagdâdî, Camiu'l-Beyan fi Te'vili'l-Kur'an, Tahkik: Ahmed Muhammed Şakir, Müessesetü'r-Risale, Birinci Baskı, Basım Yeri Yok 2000, IX, 445; İbn Rüşd, I, 345.

⁷⁵ Kâsânî, II, 133; İbn Rüşd, I, 345;

⁷⁶ Ali İmran, 3/97.

⁷⁷ Kâsânî, II, 133.

⁷⁸ Tirmizî, "Hacc" 889; Nesâî, 3016; Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd Mâce el-Kazvînî, Sünen-i İbn Mâce, Tahkik: Muhammed Fuâd Abdalbaki, Daru'l-Fikr, Beyrut ts, "Menâsik" 57/3015; Ebû Bekr Muhammed b. İshâk b. Huzeyme es-Sülemî en-Nisâbûrî, Sahihi İbn Huzeyme, Tahkik: Muhammed Mustafa el-A'zamî, Mektebetu'l-İslamî, Beyrut 1970, "Menâsik" 2822.

⁷⁹ Kâsânî, II, 125.

⁸⁰ Kâsânî, II, 133.

kullanılmıştır.⁸¹ Ancak farz, rükün ve şartı da kapsayan daha geniş bir terimdir. Hanefi hukukçuları, kesin ve bağlayıcı tarzda emredilen şeylere farz, bağlayıcılığın zanni bir delil ile sabit olduğu şeylere ise vacip terimini kullanmaktadır.⁸² Bu ayırmadan ötürü, Hanefiler ancak farzlar için rükün kelimesini kullanır. Cumhur ise farz ve vacip ayrımı yapmadığı için her ikisi için de rükün kelimesini kullanmaktadır.⁸³

Cumhur, rükünün tayini konusunda delilin haber-i vahid gibi zanni bir delil olmasını kabul ederken; Hanefiler, bu konudaki delilin kat'i olmasını şart koşarlar.⁸⁴ Hanefi hukukçularına göre, kat'i olmayan bir delille bir rükünün tayin edilmesi, konu ile ilgili nassa ilave yapmak sayılmıştır.⁸⁵ Bundan ötürü Hanefiler, ancak ayet, mütevatir ya da meşhur bir hadis ile nassa ziyade yapılabileceğini kabul ederler. Nassa ziyade konusunda meşhur hadisi, kimsenin onu inkâr etmemiş olması ve fetva veren tüm âlimlerin (özellikle Tâbiîn nesli) bu rivayeti tartışmasız kabul etmiş olmaları gibi sebeplerden ötürü, tevâtür derecesinde görürler.⁸⁶ Cumhur ise haber-i vahid gibi zanni bir delille rükünün tayin edilebileceğini mümkün görmektedirler.⁸⁷

Aşağıdaki meseleler, bu konudaki görüş ayrılığının sebep olduğu fûr'u fıkhîtaki durumlara örnek gösterilebilir.

Namazda Fatıha'nın Okunması

Hanefilerin dışındaki diğer üç mezhebe göre, namazda Fatıha süresini okumak namazın rükünlerindedir.⁸⁸ Bu konudaki ihtilafın sebeplerinden birisi, rükünü tayin eden delilin kat'iliği meselesidir.

Cumhurun bu konudaki delillerini aşağıdaki şekilde özetlemek mümkündür.

1. Ubade b. Samit'ten nakledilen "Kitabın açılışı (Fatıha süresi) okumayanın namazı yoktur"⁸⁹ hadisi ile Ebu Hureyre'nin naklettiği " Ümmü'l-Kur'an

⁸¹ Ayengin, 287.

⁸² Bilmen, I, 33; Şaban, 237; Zeydan, 31; Ayengin, 287.

⁸³ Ayengin, 287.

⁸⁴ Serahsî, I, 19; Kâsânî, II, 133; Ayengin, 287.

⁸⁵ Abdülazîz el-Buhârî, III, 266; Şimşek, Murat, "Hanefî Fakihlerin Haber Anlayışlarının Bir Göstergesi Olarak Nass Üzerine Ziyade Meselesi", İslam Hukuk Araştırmaları Dergisi, Konya 2009, 13. Sayı, ss. 106; Ayengin, 287.

⁸⁶ Abdülazîz el-Buhârî, III, 266-277.

⁸⁷ Ayengin, 287.

⁸⁸ Kâsânî, I, 160; Şâfî, I, 107; Ebû Muhammed Muvaffakuddîn Abdullah b. Ahmed b. Muhammed b. Kudâme el-Cemmâîlî el-Makdisî, el-Muğni fî Fıkhî'l-İmami Ahmed b. Hanbel, Daru'l-Fikr, Birinci Baskı, Beyrut 1984, I, 555.

⁸⁹ Buhârî, "Sıfatu's-Salah" 13/723; Müslim, "Namaz" 11/394; Ebu Davud, "Namaz" 135/820.

(Fatiha süresi) okumadan namaz kılan kimsenin namazı eksiktir, namazı eksiktir, namazı eksiktir"⁹⁰ hadisidir. Cumhur bu iki hadis ve benzerlerinden ötürü namazda Fatiha süresini okumanın bir rükün olduğu kabul etmiştir.

Hanefiler ise yukarıdaki hadislerin haber-i vahid olmasından ötürü, Fatiha süresi okumanın namazın bir farzı değil, ancak vacibi olduğunu kabul etmişlerdir.⁹¹

Hanefiler namazda Fatiha okumanın bir rükün olmadığına dair şu naslarla istidlal ederler.

1. "Şu halde Kur'an'dan kolay geleni okuyun"⁹² ayeti namazda kıraatin farz olması hakkındadır. Ayeti kerime, namazda kıraati herhangi bir süre tayin etmeksizin, mutlak olarak farz kılmıştır. Ayetler, ancak mütevatir ya da meşhur bir hadisle takyit edilebilir. Fatiha süresi ile ilgili hadisler haber-i vahid olarak varit olduğu için, Kur'an'ın mutlak lafzını takyit edemez.⁹³ Ayrıca Fatiha süresini rükün olarak tayin etmek, ayetteki "kolayınıza geleni okuyun" ibaresine aykırı görünmektedir.

2. Ebu Hureyre'den nakledilen bir rivayette, namazı gereği kılmayan birine Hz. Peygamber namazı tarif ederken şöyle buyurmuştur: "Namaz kılacak olduğun zaman güzelce abdest al, sonra kibleye yönel ve tekbir al, sonra Kur'an'dan okuyabileceğini oku."⁹⁴ Hadisteki "Kur'an'dan okuyabileceğini oku" kısmı, namazda farz olanın kıraat olduğunu göstermektedir. Öyleyse namazda Fatiha süresini okumak bir rükün değildir.⁹⁵

Namazda Ta'dil-i Erkân

İslam hukukçuları, namazın kıyam, rükû ve secde gibi rükünlerini yerli yerinde acele etmeden sükûnet içerisinde yerine getirme anlamına gelen ta'dil-i erkânın⁹⁶ hükmü konusunda ihtilaf etmiştir.

Maliki, Şâfiî, Hanbelî ve Hanefî'lerden Ebu Yusuf'a göre ta'dil-i erkân namazın farzlarından olan bir rükündür.⁹⁷ Bu görüşü savunan cumhur görüşlerini aşağıdaki rivayetlerle istidlal ederler.

⁹⁰ Müslim, "Namaz" 11/395; Ebu Davud, "Namaz" 135/821.

⁹¹ Serahsî, Mabsut, I, 19; Kâsânî, I, 111, 160.

⁹² Müzzemmil, 73/20.

⁹³ Kâsânî, I, 160; Ebû Muhammed (Ebû's-Senâ) Bedrüddîn Mahmûd b. Ahmed b. Mûsâ b. Ahmed el-Aynî, Umdetu'l-Kârî Şerhu Sahihi'l-Buhari, Tahkik: Abdullah Mahmud Muhammed Ömer, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut ts, VI, 15-16.

⁹⁴ Buhârî, "Sıfatu's-Salah" 13/724; Müslim, "Namaz" 11/397.

⁹⁵ Aynî, VI, 15-16.

⁹⁶ Kahraman, Abdullah, "Ta'dil-i Erkân" DİA, Ankara 2010, XXXIX, 366.

⁹⁷ Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî, Fethu'l-Bâri Şerhu Sahihi'l-Buhârî, Daru'l-Marife, Beyrut 1959, II, 279; Ebü'l-Hasen Alî b. Halef b. Abdilmelik b. Battâl el-Bekrî el-Kurtubî, Şerhu Sahihi'l-Buhârî, Tahkik: Ebu Temîm

Hiz. Peygamberden nakledilen bir rivayete göre, namazı tarif ettiği bir kimseye şöyle demiştir: “Namaza durduğün vakitte, ihram tekbirini al, sonra ne kadar kolayına gelirse o kadar Kur’ân oku. Sonra rükû’a var da beden organların yatışincaya kadar dur. Sonra başını kaldır, ayakta doğruluncaya kadar dur. Sonra secdeye var da mutmain oluncaya kadar kal. Sonra başını kaldır, mutmain oluncaya kadar otur. Sonra yine secdeye varıp, bedenin secdede sakinleşinceye kadar kal. Sonra bunu namazının bütününde de böylece yap.”⁹⁸

Başka bir rivayette ise, “Rükû ve secdede belini düz tutmayan kimsenin namazı sahih değildir.”⁹⁹ Hadislerdeki ifadeler ta’dil-i erkânı emretmektedir. Bu rivayetlerden ötürü, cumhur, namazda ta’dil-i erkânın namazın bir rükünü olduğun kabul etmiştir.¹⁰⁰ Aynı şekilde hadisin bazı rivayetlerinde, Hiz. Peygamber o kişiye namazı iade etmesini emrettiği de rivayet edilmiştir.¹⁰¹ Bu durumda namazda ta’dil-i erkân bir rükündür ve buna riayet edilmezse o namazın kazası gerekmektedir.¹⁰²

Hanefilerden Ebu Hanife ve İmam Muhammed’e göre, namazda ta’dil-i erkân namazın vaciplerindedir.¹⁰³ Çünkü Kur’an’da rükû ve secde yapmanın emredildiği ayetlerde, rükû ve secde mutlak olarak emredilmiştir. “Ey iman edenler, rükû edin, secdeye varın, Rabbinize ibadet edin ve hayır işleyin, umulur ki kurtuluş bulursunuz.”¹⁰⁴ Kişinin namazda rükû ve secde olarak isimlendirilecek kadar durması, farz için yeterli kabul edilmiştir. Cumhur, Hanefilerin bu görüşüne, ayetlerin mutlak olduğunı, ta’dil-i erkânı emreden hadislerin ise bu mutlak kısmı tefsir ettiği şeklinde cevap vermiştir.¹⁰⁵

Hanefiler ise bu rivayetlerin haber-i vahid olduğunı ve bu tür zanni delillerle bir rükünün tayinini doğru olmadığı görüşündedirler. Bundan ötürü, ta’dil-i erkân namazın bir farzı değil, ancak vacibidir. Kişi, ta’dil-i erkânı kasten terk ederse,

---

Yasir b. İbrahim, Mektebetu’r-Ruşd, İkinci Baskı, Riyad 2003, II, 409; Ebü’t-Tayyib Muhammed Şemsü’l-Hak b. Emîr Alî ed-Diyânüvî el-Azîmâbâdî, Avnu’l-Ma’bûd Şerhu Süneni Ebi Davud, Daru’l-Kutubi’l-İlmiyye, İkinci Baskı, Beyrut 1994, III, 65; Kahraman, 366.

⁹⁸ Buhâri, “Sıfatu’s-Salah” 13/724; Müslim, “Namaz” 11/397.

⁹⁹ Ebu Davud, “Namaz” 147/855.

¹⁰⁰ İbn Hacer, II, 277-279; Ebü’l-Ferec Zeynüddîn Abdurrahmân b. Ahmed b. Abdurrahmân Receb el-Bağdâdî ed-Dimaşkî, Fethu’l-Bârî, Tahkik: Ebu Muaz Tarık b. İvadillah b. Muhammed, Daru’l-Cevzî, İkinci Baskı, Suudi Arabistan 2001, V, 57-58; Kahraman, 366.

¹⁰¹ İbn Receb, V, 57-58.

¹⁰² Kahraman, 366.

¹⁰³ İbn Hacer, II, 279; Azîmâbâdî, III, 65; Kahraman, 366.

¹⁰⁴ Hac, 22/77.

¹⁰⁵ İbn Receb, V, 59.

namazı iade etmelidir; eğer unutarak terk ederse o zaman sehiv secdesi gereklidir.¹⁰⁶

Hanefiler, ilgili hadisteki namazın iadesi ile ilgili emrin, ta'dili erkândan değil, rükû ve secdenin yerine gelmemesine bağlı bir durumdan kaynaklandığı görüşündedirler. Çünkü rükû ve secdenin tam olmadığı bir namaz, kişiden farzın edasını düşürecek bir namaz değildir. Hadisin bazı rivayetlerinde namazın iadesinin, rükû ve secdedeki noksanlıktan kaynaklandığı belirtilmiştir.¹⁰⁷ Ayrıca hadisteki namazı iade emri, müstehaplığa hamedilmiştir. Çünkü ilgili hadisin bazı rivayetlerinde namazın iadesi gibi bir emir bulunmamaktadır.¹⁰⁸

SONUÇ

Araştırmamızın neticesinde İslam hukukunda rükün ve şartın tayinin ne kadar mühim bir yeri olduğu görülmüştür. Rükün ve şartın tayini hususunda Hanefiler ile diğer mezhep imamaları arasındaki ihtilaflardan birinin de rükünün mahiyeti hakkındaki anlayış farkı ile rükünün dayandırıldığı delilin kat'î olup olmaması konusu olduğu görülmüştür. Farklı bir anlatım ile fikhın fikhın furuundaki ihtilafların önemli bir kısmının, vaz'î hükümlerden rükün ve şartın tayinindeki görüş ayrılığından kaynaklandığı sonucuna ulaşılmıştır. Dolayısıyla bazı teklifi hükümlerdeki ihtilafın kaynağına vakıf olabilmek için, o meseledeki vaz'î hükümlerden rükün ve şartın tayini öncelikle bilinmesi gereken mühim bir konudur.

---

¹⁰⁶ Kahraman, 366.

¹⁰⁷ Aynî, IX, 269.

¹⁰⁸ İbn Receb, V, 57; İbn Battal, II, 410.

KAYNAKLAR

- Abdulvehhâb Hallâf**, (1888/1956), 1992, İlmi Usul'l-Fıkh, Darü'l-Müttehîde, On altıncı Baskı, Şam, 238s.
- Asutay**, Hasip, 1999, Sorulu-Cevaplı Nikâh ve Talak, Lazer Ofset, Ankara, 140s.
- Atar**, Fahrettin, 1992, Fıkıh Usulü, M.Ü. İ. Fakültesi Yayınları, İkinci Basım, İstanbul, 428s.
- Ayengin**, Tevhit, 2008, "Rükün" DİA, XXXV, Ankara, ss.286-287.
- Aynî**, Ebû Muhammed (Ebü's-Senâ) Bedrüddîn Mahmûd b. Ahmed b. Mûsâ b. Ahmed el-Aynî (ö. 855/1451), ts, Umdetu'l-Kârî Şerhu Sahihî'l-Buhari, Tahkik: Abdullah Mahmud Muhammed Ömer, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 36c.
- Azîmâbâdî**, Ebü't-Tayyib Muhammed Şemsü'l-Hak b. Emîr Alî ed-Diyânüvî el-Azîmâbâdî, (ö. 1857-1911), 1994, Avnu'l-Ma'bûd Şerhu Süneni Ebi Davud, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, İkinci Baskı, Beyrut, 14c.
- Bilmen**, Ömer Nasuhi, (1883-1971), 1985, Hukuki İslamiyye ve Istılahâtı Fıkhiyye Kamusu, Bilmen Yayınevi, İstanbul, 8c.
- Boynukalın**, Mehmet, 2010, "Şart" DİA, Ankara, XXXVIII, ss.364-365.
- Bulaç**, Ali, 1985, Nüzul Sırasına Göre Kur'an-ı Kerim'in Türkçe Anlamı, Birim Yayınları, Beşinci Baskı, İstanbul, 416s.
- Abdülazîz el-Buhârî**, Alaaddin Abdulaziz b. Ahmed b. Muhammed el-Buhari, (730/1330), 1997, Keşfu'l-Esrâr an Usulî Fahri'l-İslam el-Bezdevî, Tahkik: Abdullah Mahmud Muhammed Ömer, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, Birinci Baskı, 4c.
- Buhârî**, Ebu Ebu Abdillâh Muhammed b. İsmail b. İbrahim el-Cu'fi el-Buhari (ö. 256/870), 1987, el-Camiu's-Sahihî'l-Muhtasar, Daru İbn-i Kesir, Üçüncü Baskı, Beyrut, 6c.
- Cessâs**, Ebû Bekr Ahmed b. Alî er-Râzî (ö. 370/981), 1985, El-Fusul fi'l-Usul, Tahkik: Uceyl Câsim en-Neşmî, Vüzerâtu'l-Evkâf Devletü Kuveyt, Birinci Baskı, Kuveyt, 4c.
- _____, Ahkâmu'l-Kur'an, Tahkik: Muhammed Sadık el-Kamehâvî, Mektebutu't-Turâs Beyrut 1996, 5c.

- Curcânî**, Ebu'l-Hasen Ali b. Muhammed b. Ali es-Seyyid eş-Şerif el - Curcânî el – Hanefî (ö. 816/1413), 1984, et-Ta'rifât, Tahkik: İbrahim el-Ebyarî, Darü'l-Kitabi'l-Arabî, Birinci Baskı, Beyrut, 333s.
- Dârekutnî**, Ebu'l -Hasen Ali b. Omer b. Ahmed ed-Darekutni (ö. 385/995), Sünenü ed-Dârekutnî, 2004, Tahkik: Şuayp Arnavuti, Hasen Abdulmunim Şelbî, Abdullatif Harzullah, Ahmed Berhûm, Müessesetü'r-Risale, Birinci Baskı, Beyrut, 5c.
- Ebü'l-Bekâ el-Kefevî**, Eyyüb b. Musa el-Hüseynî el-Kefevî, (ö. 1095/1684), 1998, Kitabu'l-Külliyât, Tahkik: Adnan Derviş, Muhammed el-Mısrî, Müessesetü'r-Risale, Beyrut, 1690s.
- Ebü Dâvûd**, Ebu Dâvûd Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî (ö. 275/889), 2009, Süneni Ebi Davud, Tahkik: Şuayb Arnavutî, Muhammed Kara Bulbulî, Daru'r-Risale'ti'l-Âlemiyye, Birinci Baskı, , 7c.
- Fîrûzâbâdî**, Ebü't-Tâhir Mecduddîn Muhammed b. Ya'kub b. Muhammed el-Fîrûzâbâdî, (ö. 817/1415), 2005, el-Kamûsu'l-Muhît, Müessesetü'r-Risale, Sekizinci Baskı, Beyrut, 1357s.
- Halîl b. Ahmed**, Ebu Abdirrahmân ei-Halîl b. Ahmed b. Amr b. Temim el-Ferahîdî (el-Fürhûdî), (ö. 175/791), ts, Kitabu'l-Ayn, Tahkik: Mehdi el-Mahzûmî, İbrahim es-Samirâi, Daru ve Mektebetu'l-Hilal, 8c.
- Hattâb**, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Muhammed b. Abdirrahmân el-Hattâb er-Ruaynî (ö. 954/1547), 2003, Mevâhibü'l-celîl li-şerhi Muhtasari'l-Halîl, Tahkik: Zekeriyya Âmirât, Daru Âlemu'l-Kutub, 8c.
- Haydar Efendi**, Ahıskalı, (1837-1903), 1966, Usulü Fıkıh Dersleri, Üçdal Neşriyat, İstanbul, İkinci Baskı, 525s.
- İbn Battâl el-Kurtubî**, Ebü'l-Hasen Alî b. Halef b. Abdilmelik b. Battâl el-Bekrî el-Kurtubî (ö. 449/1057), 2003, Şerhu Sahihi'l-Buhâri, Tahkik: Ebu Temîm Yasir b. İbrahim, Mektebetu'r-Ruşd, İkinci Baskı, Riyad, 10c.
- İbn Fâris**, Ebü'l-Hüseyn Ahmed b. Fâris b. Zekeriyya b. Muhammed er-Râzî el-Kazvînî el-Hemedânî (ö. 395/1004), 2002, Mekayisü'l-Lüğa, Tahkik: Abdusselam b. Muhammed, İttihadü'l-Kitabi'l-Arab, 6c.

- İbn Hacer el-Askalânî**, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî (ö. 852/1449), 1959, Fethu'l-Bâri Şerhu Sahihi'l-Buhâri, Daru'l-Marife, Beyrut, 13c.
- İbn Huzeyme**, Ebû Bekr Muhammed b. İshâk b. Huzeyme es-Sülemî en-Nisâbü'rî, (ö. 311/924), 1970, Sahihi İbn Huzeyme, Tahkik: Muhammed Mustafa el-A'zamî, Mektebetu'l-İslamî, Beyrut, 4c.
- İbn Kudâme**, Ebû Muhammed Muvaffakuddîn Abdullah b. Ahmed b. Muhammed b. Kudâme el-Cemmâilî el-Makdisî (ö. 620/1223), 1984, el-Muğni fi Fıkhî'l-İmami Ahmed b. Hanbel, Daru'l-Fikr, Birinci Baskı, Beyrut, 12c.
- İbn Mâce**, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd Mâce el-Kazvîni (ö. 273/887) , ts, Sünen-i İbn Mâce, Tahkik: Muhammed Fuâd Abdalbaki, Daru'l-Fikr, Beyrut, 2c.
- İbn Manzûr**, Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî er-Rüveyfî, (ö. 711/1311), 1996, Lisanü'l-Arab, Daru's-Sadr, Birinci Baskı, Beyrut, 15c.
- İbn Receb**, Ebü'l-Ferec Zeynüddîn Abdurrahmân b. Ahmed b. Abdurrahmân Receb el-Bağdâdî ed-Dımaşkî, (ö. 795/1393), Fethu'l-Bârî, Tahkik: Ebu Muaz Tarık b. İvadillah b. Muhammed, Daru'l-Cevzî, İkinci Baskı, Suudi Arabistan 2001, 6c.
- İbn Rüşd**, Ebü'l-Velîd Muhammed b. Ahmed b. Muhammed el-Kurtubî (ö. 595/1198), 1975, Bidâyetu'l-Müctehid ve Nihâyetu'l-Muktesid, Matbaâtu Mustafa el-Bâni, Dördüncü Baskı, Mısır, 2c.
- Kahraman**, Abdullah, "Ta'dil-i Erkân" DİA, Ankara 2010, XXXIX, s.366.
- Karaman**, Hayreddin, 1995, İslam'da Kadın ve Aile, Ensar Neşriyat, İstanbul, 459s.
- Kâsânî**, Alâüddîn Ebu Bekr b. Mes'ûd b. Ahmed el-Kâsânî (o. 587/1191), 1982, Bedâi'u's-Sanâi fi Tertîbi's-Şerâ'î, Daru'l-Kitabi'l-Arabî, Beyrut, 7c.
- Muhammed Ebû Zehre**, Muhammed b. Ahmed b. Mustafa Ebu Zehre, (1898-1974), 1994, Usulü'l-Fıkh, Çev: Abdulkadir Şener, Fecr Yayınevi, Altıncı Baskı, Ankara, 380s.
- Müslim**, Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî, (ö. 261/875), ts, Sahihu'l-Müslim, Tahkik: Muhammed Fuad Abdalbaki, Daru İhyai't-Turasi'l-Arabî, Beyrut, 4c.

- Nesâî**, Ebû Abdîrrahmân Ahmed b. Şuayb b. Alî en-Nesâî, (ö. 303/915), 1986, el-Muctebâ mine's-Sünen, Tahkik: Abdu'l-Fettah Ebu Ğudde, Mektebetu'l-Matbuâtî'l-İslamiyye, İkinci Baskı, Halep, 8c.
- Nevevî**, Ebû Zekerîyyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî en-Nevevî (ö. 676/1277), ts, Minhâcu't-Talibin ve Umdetu'l-Müftîn, Daru'l-Marife, Beyrut, 164s.
- _____, ts, el-Mecmû Şerhu'l-Muhezzeb, <http://www.mktaba.org>, 20c.
- Rafîî**, Ebü'l-Kâsım Abdülkerîm b. Muhammed b. Abdilkerîm er-Râfîî el-Kazvîni, (ö. 623/1226), Fethu'l-Azîz bi-Şerhi'l-Vecîz, ts, 12 c.
- Sadrüşşehîd**, Ebû Hafs (Ebû Muhammed) Hüsâmüddîn es-Sadrü's-şehîd Ömer b. Abdilazîz b. Ömer b. Mâze el-Buhârî (ö. 536/1141), el-Muhîtu'l-Burhânî, Daru'l-İhyâit'Turâsî'l-Arabî, ts, 11.c.
- Serahsî**, Şemsu'l Ebû Bekr Şemsü'l-eimme Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed es-Serahsî (ö. 483/1090), 1993, Usulu's- Serahsî, Daru'l-Kitabî'l-İlmiyye, Birinci Baskı, Beyrut, 2c.
- _____, ts, Meksûr, <http://www.al-islam.com>, 30c.
- Şaban**, Zekiyüddin, 1999, İslam Hukuk İlminin Esasları, Çev: İbrahim Kâfi Dönmez, T.D.V, Üçüncü Baskı, Ankara, 472s.
- Şafîî**, Ebû Abdillâh Muhammed b. İdrîs b. Abbâs e-Şâfîî, (ö. 204/820), 1973, el-Umm, Daru'l-Ma'rife, Beyrut, 8c.
- Şimşek**, Murat, "Hanefî Fakihlerin Haber Anlayışlarının Bir Göstergesi Olarak Nass Üzerine Ziyade Meselesi", İslam Hukuk Araştırmaları Dergisi, Konya 2009, 13. Sayı, ss. 103- 130.
- Şîrâzî**, Ebû İshâk Cemâlüddîn İbrâhîm b. Alî b. Yûsuf eş-Şîrâzî, (ö. 476/1083), el-Muhezzeb, Beyrut ts, 2.c.
- Şîrbîni**, Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed el-Hatîb e-Şîrbîni el-Kahirî, (ö. 977/1570), 1994, el-İknâ' fi Elfâzi Ebi Şucâ, Tahkik: Mektebetu'l-Bahûs ve'd-Dirâsât, Daru'l-Fikr, Beyrut, 2c.
- _____, ts, Muğni'l-Muhtâc ile Ma'rifeti Meâni Elfâzi'l-Minhâc, Daru'l-Fikr, Beyrut, 4c.
- Taberî**, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Amülî et-Taberî el-Bagdâdî, (ö. 310/923), 2000, Camiu'l-Beyan fi Te'vili'l-Kur'an, Tahkik: Ahmed Muhammed Şakir, Müessetü'r-Risale, Birinci Baskı, Basım Yeri Yok, 24c.

- Teftâzânî**, Sa‘düddîn Mes‘ûd b. Fahriddîn Ömer b. Burhâniddîn Abdillâh el-Herevî el-Horâsânî et-Teftâzânî e-Şâfiî, (ö. 792/1390), 1996, Şerhu’t-Telviḥ ale’t-Tavdiḥ limetni’l-Tenkîḥ fi Usuli’l-Fıkhî, Tahkik: Zekerîyya Amirât, Daru’l-Kutubi’l-İlmiyye, Birinci Baskı, Beyrut, 2c.
- Tirmizî**, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre (Yezîd) et-Tirmizî (ö. 279/892), 1975, Süneni Tirmizî, Tahkik: Ahmed Mahmud Şakir, M. Fuad Abdulbâki, Mustafa Elbani, İbrahim Utve, Halebî Matbaası, İkinci Baskı, Mısır, 5c.
- Yaman**, Ahmet, 1999, İslam Aile Hukuku, Marifet Yayınları, İstanbul, 142s.
- Zebîdî**, Ebû’l-Feyz Muhammed el-Murtazâ b. Muhammed b. Muhammed b. Abdırrezzâk ez-Zebîdî el-Bilgrâmî el-Hüseynî (ö. 1205/1791), ts, Tacu’l-Arus min Cevâhiri’l-Kamus, Daru’l-Hidaye, Basım Yeri Yok, 40c.
- Zeydan**, Abdülkerim, (1921/2014), 2004, el-Veciz fi Usuli’l-Fıkh, Müessesetü’r-Risale, Birinci Baskı, Beyrut, 435s.
- Zuhayfî**, Vehbe, (1932/2015), 1997, el-Veciz Fi Usuli’l-Fıkh, Daru’l-Fikir, Şam, Birinci Baskı, 246s.